

այսպիսի պաշտօնական վաւերացիրներու յատուկ հաւատարմութի մը: Եւ ասիկցի զատ՝ վաւերացիրները զատարարուած բլլային, նիւթերու կարգով, եւ նիւթերու ցանկ մըն ալ հատորին սկիզբը՝ զիւրացնէր այս կարեւոր վաւերացիրներուն փնտաւութիւնը եւ կիրարկումը օգտակարագէտ:

**Եփիկիան Կալիճնէր**, որ ասիկ յառաջ երուսաղէմի մէջ բազմապիսեանք ազատած էր կորուստէ, այժմ տապաքրութեամբ բոլորովին կ'ապրանայի Կիւիկիոյ պատմութեան այս արժէքաւոր վաւերացիրներու հաւաքածուն:

### ԴԱՐՁԵԱԼ ԾՈՎ—ԴՂԵԱԿ

Հալէպի ԵՓՐԱՏ Թերթին Մայիս 5, Եր. օրուան Թիւրքի մէջ Ա. Խատենց կը գրէ.

— «Վերջեա հրատարակուած «Ծով—Կէօկի» գրքի մասին Բարդէն Մարգանին «Սիւն»ի Ապրիլ—Մայիս միացեալ բիւլետէ մէջ գրած բնագրական—գրականականը կարգաւոր ուղեցի սեղագրական մի բանի ծանօթութիւններով մասնաւոր Մարտի մօտ լինեալ խումբի մը աշխատանքով սկսեցին գրել երբէք սխալած չըլլած ճշմարտութի հօր Ապրիլիսին գրած «Ծով—Դղեակ»ին աւելի պատշաճ ու հաւանական վայր մը բնագրած կ'ըլլամ» . . .

Եւ այս գիտութիւնով ալ մատնանիւ կ'ընէ Մարաշէն 80 քիլօմէթր դէպի արեւելք, Ալիւրտաղի կիրճին մօտերը, այժմ Կէօկ—Պաշը կոչուած երեք լիճերուն վրայ տիրապետող լեռնադաշտ մը, որ պատշաճ կը նկատուի Մով—Դղեակին վայր մը ըլլալու:

Երբ պատմական յայտնի ցուցմունքներ կան Մով—Դղեակին տեղագրութեան համար, այլեւս պէտք է անոնցմով միայն դրաղիլ:

Ամէնէն յառաջ խնդիրը լինի կամ ծովով վրայ չէ: Մով—Դղեակը շինուած է բնականէն ամուր ցամաքային ժայռի մը կամ՝ Ալիւրտաղի բառով «քարաբերդի» մը վրայ (\*): Ասիկա զարմանալի երևոյթ մը չէ: —Զէյթունի մօտիկ լեռ մը կայ, որ Մով կը կոչուի (Սիւտան, էջ 180):

Յետոյ մեր յիշած երեք գլխաւոր պատմական աղբիւրներէն վերջինին մէջ Մով—Դղեակին աշխարհագրական դիրքը այնքան

որոշ կերպով բացատրուած է որ պէտք է կանգ առնել հոն, և այդ պատմական ցուցմունքներէն առաջնորդուելով մատնանիւ ընել փնտաւած տեղը:

Այս պատմական աղբիւրը կ'ըսէ մեզի՝ թէ այն առններ Բամայիւկանք արեւելքէն արշաւելին միւնչիւ ի սանման Եփրատ, առին Եղեւթա քաղաքը, որուն կը տիրէր աստուածասէր Կոման Ճօսլին, առին նաեւ (անշուշտ Եփրատը անցնելով և դէպի արեւմուտք արշաւելով) Մարաշ քաղաքը Մեծն Անտիօքի աշխարհէն:

Թէ և Հայոց սուրբ հայրապետները վերատարուած էին իրենց բնիկ աշխարհէն, ուր Շիրականի (=Անի) մէջ էր յառաջ երկրագոյն աթոռը, բայց այն առններ Տէր Դրիգորիս կաթողիկոս, իր տեղեկութեամբ եղբոր ներսէսին (Շնորհալի) հետ, իրենց բնակութիւնը հաստատած էին, յերկրին Անիտիւ, ի զատուած Տրիգ, ի փոխադրոյն պղծակն Մով կոչեալ, և կ'աղօթէին առ Տէր որ դիրենք փրկէ . . . բայց տեսնելով Հայոց ոյժին տկարութիւնը, վախճան մնալ ի նախասացեալ Դղեակին Մով, որովհետեւ այնքան ամուր չէր. այդ պատճառաւ ուղեցին արեւելք անցնելով՝ Վրաստանի իշխաններուն և Ափսաղաց թագաւորին քով: Սակայն զթած Տէրը, որ միշտ արդարներուն ձեռքէն կը բռնէ . . . անոնց պարգեւեց Հրատակայ անմատչելի ամրոցը, Եփրատ գետին ափը, Եղեւթոյ Կոման Ճօսլինին աստուածասէր Տիկնոջ միջոցաւ», և այլն (Սոփիւր, ԺԴ. էջ 45—48):

Այս ցուցմունքները այնքան յստակ, այնքան ճշգրիտ, այնքան անվիճելի են ու անաւարկելի՝ որ պարտք կը գնեն պատմութեան ուսանողներուն և ուսումնասիրողներուն վրայ, ատենց (այդ ցուցմունքներուն) համեմատ հետազօտել Մով զղեակին տեղը. այսինքն՝ Անիտիւ կոչուած երկրին (այժմ՝ Անրախ), Տրիգ գաւառին (այժմ՝ Տիւրքի, թէ՛ գլխով անուն և թէ՛ լեռան Անթէպի մօտիկ) մէջ է փնտաւած զղեակը՝ Մով կամ Մովլա (այժմ՝ Սոփ):

Մենք ստիկա հաստատած ենք մանր հետազօտութեամբ և փարատած՝ Մով կամ Մովլէն (լիճ) յառաջ կ'ընեն շփոթը, Խարբերդի Կիօնիսին հետ, և մեր հետազօտութեան արդիւնքը ընդունած են գերմանացի գիտնական Հիւպման (Ազգ.

(\*) Թո՛ղ որ ժամանակին լեռն մըն ալ կար հոն, որ յետոյ անյայտացաւ երկրաբանական պատճառներով:

Լճնայրն. ՆՐԿ. Հին Հայոց Տեղոյ Անուններ, Թրգ. 2. Բ. Պիլեզիկճեան, Տպ. Վիեննա 1907, էջ 153, մենթ. 4.) և Սրմանեան Սրբազան՝ իր Ազգապատմին մէջ (էջ 1344):

Անոնք որ կը հասկընան պատմական հետազոտութեան և քննադատութեան նշանակութիւնը, անոնք որ ճշմարտութիւնը կը փնտռեն ունէ նիւթի չուրջ, պէտք է ընդունին առանց այլեայլի թէ մեզ—Դղեակը Անտիոքի Տրոփ գաւառին մէջն է, և ո՛չ թէ ուրիշ տեղ մը:

ԲԱՐԿԷՆ ԵՊԻՍԿՈՊՈՍ

## ՍԻՌՆԻ ԼՈՒՍԱՔԱՆՈՒՔԻՆՆԵՐԸ

— Կը հարցնեն մեզ թէ ի՞նչ կայ ունի Կարգիկոս բառը Բարոյի՞ բառին հետ: Շնորհիւ է Ճամանակ օրաթերթի մէջ (1927 Նոյմ. 19. Եր.) Յատր Գրիգորի (Մազիսարոս) գրածը թէ «Կաթողիկոս» բառը ազգային և օտար բառ մըն է որ օտարներուն կարծիքով առած է և կուտայ թէ մեր վեհ. Հայրապետը «Կաթողիկոս» կոչուելով, Ս. Պապին ենթադրեց է:

Կարողիկոս և կարողիկէ յունարէն բառ մըն է, Բարոյի՞մս, Բարոյի՞ք, որ բարդուած է Բարա՛ (պիս, բա) մակրային և օ՛րոս (հաւնութ, արողջ, ամենայն) ածականէն, և կը նշանակէ ընդհանրական:

Կարողիկէ բառը նիկիական հանգանակով նուիրագործուած է իրբն ստորագրելի քրիստոնէական եկեղեցւոյն. «Հաւատամք և ի մի միայն ընդհանրական» (= Կարողիկէ) եկեղեցին: Այսինքն, առանց յարանուանութեան, Յիսուս Քրիստոսի մի եկեղեցին, որ ընդհանրական է և կը պատկանի բոլոր ազգերու հաւատացեալներու ամբողջութեան, այսինքն՝ չի պատկանիր միայն հայուն կամ հոռոմին կամ լատինին՝ զատ զատ: Եւ իրօք այսպիսի ազգայնական և յարանուանական առանձին բնութեան և հասկըցողութիւններ չկային քրիստոնէական աշխարհի մէջ, Քաղկեդոնի ժողովէն (451) յետոյ, և եկեղեցի բառած առնելը հասկըցուէր Քրիստոսի՛ եկեղեցին, որ մեկ է, ընդհանրական (կաթողիկէ) է, առաքելական է և սուրբ է:

Արդ, այս կարողիկէ կամ կարողիկեայ

բառն է որ իր բուն իմաստն և պատմական նշանակութենէն շեղեցնելով, յարանուանական անձուկ առուծով մը, լատին եկեղեցին ուղած է իրեն սեփականել. այնպէս որ կարողիկէ = Բարոյի՞ք կամ լատին ձեռով Բարոյի՞ք կամ Բարոյի՞ք բառած առնելը այլեւ կը հասկըցուի Հոռոմի եկեղեցին ներկայացնող յարանուանութիւնը, և մեր մէջ ալ՝ կարողիկէ հայք կամ հայ Բարոյի՞ք հաւատածը, որ յարած և հպատակած է Հոռոմի աթոռին:

Սաղանթեանց իր Կոնակիստեան մէջ (տպ. Մոսկով, 1831, էջ 88-89) Կարողիկէ բառը ստուգարանելէ ետքը սա ուշագրաւ դիտողութիւնը կ'ընէ. — «Ուստի սխալին այն բառադիրք, որ կամ թանձր տգիտութեամբ, կամ նենգաւոր խաբէութեամբ զրառող, Բարոյի՞ք Բարոյի՞ք, և այլն, մեկնարանեն, ուղղափառ, ուղղափառութիւն, ուղիղ հաւատք, դաւանութիւն, և այլն. զի զայդ իմաստ ո՛չ երբեք տայ՝ ո՛չ կաղմութիւն և ո՛չ նշանակութիւն կամ զործածութիւն յոյն բառին, ըստ որում ուղղափառն առ նոսա ասի օրթօօփօս: Վասն այսորիկ ազաւեմք հայազգի եղբարս մեր, զի քաջ ուսցին և իրերայ ուսուցեն զայս ուղիղ նշանակութիւն և զտարբերութիւն բառիցդ, որպէս զի կարասցեն ազատիլ յորդայնից բաժանեալ հայոց մերոց, որք զինքեանս՝ առանց ամենայն փաստից՝ Բարոյիկէ կոչելով, և Բարոյիկէ անուամբ՝ զուղղափառն իմանալով և մեկնելով, հրապուռն զպարզամիտ և զանուսումն ժողովուրդս մեր ի թողուլ զեկեղեցին հայոց և ի յարել ի լատինս. որոց եկեղեցի և հաւատք՝ ո՛չ է և ո՛չ կարէ կոչիլ Բարոյիկ. ըստ որում ազգացուցեալ եմք ի ձերոց Հաւատք գիրսն մեր»:

Գալով կարողիկոս բառին, շատ հին է ատոր զործածութիւնն ալ Հայոց մէջ, Բաղնայրայեցի և Եպիսկոպոսայեցի իմաստով, նոյնպէս Վրաց և Աղուանից եկեղեցեաց մէջ:

Ասորի եկեղեցւոյն ալ հովուապետը կը կոչուի Կարուլիկո (cathoulico). այնպէս որ բառը թէն օտար, բայց ուրիշ շատ մը բառերու պէս, հայացած է բոլորովին և նուիրագործուած է Հայ պատմութեան և Հայց. եկեղեցւոյ մէջ. հետեալաբար ներկի